

Metoo och hanteringen av mediernas ansvar:

Norge har det verktyg Sverige saknar

Torbjörn von Krogh*

Två länder. Två publiceringar. Två övertramp. Och två olika sätt att diskutera ansvar för att dra lärdomar av vad som hänt.

Inspirationen från #metoo i USA nådde Norge och Sverige i mitten av oktober 2017. Uppdämd ilska över orättvisor och trakasserier fick nytt syre som kanaliserades inom sociala medier och ledde till branschvisa upprop om erfarenheter och övergrepp. Strukturella missförhållanden frilades. Dessa upprop publicerades främst i morgontidningar i båda länderna.

Inspirationen ledde också till medieetiska övertramp med personfokus, många fler i Sverige än i Norge. De mest uppmärksammade felstegen gjordes av kvällstidningar, *Aftonbladet* i Sverige och *Verdens Gang* i Norge.

Detta kapitel studerar *Aftonbladets* skildring av teatermannen **Benny Fredrikssons** ledarstil, publice-

---

* Torbjörn von Krogh är medieforskare, knuten till DEMICOM vid Mittuniversitetet i Sundsvall. Föreståndare för Institutet för mediestudier 2009–2014. Redaktör för *Mediehistorisk årsbok* 2017–2020.

ringar som fälldes av svenska Pressens Opinionsnämnd, PON, och VG:s beskrivning av politikern **Trond Giske**s korta dans med en ung kvinna som fälldes av norska motsvarigheten Pressens Faglige Utvalg, PFU. Och jämför sedan vilket ansvar som har diskuterats och utkrävts i de båda länderna.

Publiceringarna i korthet

Sverige

Tisdagen 5 december 2017 publicerade *aftonbladet.se* en artikel med rubriken ”Teater-vd:ns hårda ledarstil har skapat tystnadskultur”. På ledarsidan skrev en ledarskribent en kolumn med rubriken ”Teaterchef hotar och sprider rädsla”. Och på kultursidan kommenterade kulturchefen **Åsa Linderborg** under rubriken ”Han har styrt verksamheten med skräck och fruktan”. I papperstidningen dagen efter trycktes i stort sett samma artiklar. Huvudartikeln bar nu rubriken ”Han förgör människor” och kulturkolumnen rubricerades ”Politikerna blundade för Fredrikssons skräckvälde”. På löpsedeln stod ”TEATERCHEF PRESSADE skådespelare TILL ABORT FÖR EN ROLL. Anställda målar upp ett skräckvälde av vd:n för kulturhuset. ’Alla är rädda för honom’”. Några uppföljande artiklar hann publiceras innan Benny Fredriksson aviserade sin avgång som vd för Kulturhuset Stadsteatern torsdagen 7 december.

Tre och en halv månad senare tog Benny Fredriksson sitt liv. Hans änka **Anne Sofie von Otter** meddelade att Benny Fredriksson blivit djupt deprimerad till följd av anklagelserna mot honom. Familjen anmälde *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter*, som återgivit *Afton-*

bladets uppgifter i en artikel, till Allmänhetens Pressombudsman, PO. Efter skriftväxlingar mellan familjen och *Aftonbladet* via PO föreslog PO i december att tidningen skulle klandras av PON. Den 11 mars 2019 behandlade Pressens Opinionsnämnd, PON, familjens anmälan och klandrade *Aftonbladet* för att ha grovt brutit mot god publicistisk sed. *Dagens Nyheter* klandrades inte.

Lena Mellin, som var tillförordnad ansvarig utgivare när artiklarna om Benny Fredriksson publicerades, arbetar kvar på *Aftonbladet* som ställföreträdande ansvarig utgivare. Även reportern arbetar kvar. Åsa Linderborg är senior reporter efter att ha slutat som kulturchef. Lena K Samuelsson är vd och utgivare efter Sofia Olsson Olsén som slutat. Som ny publisher har hon medgivit brister i rapporteringen om Benny Fredriksson och infört nya arbetsrutiner, men inte skinngat kvarstående oklarheter kring artiklarna. *Aftonbladet* har avpublicerat artiklarna från nätet under våren 2020 på begäran av familjen. Dessförinnan var de försedda med upplysningar om fällningen i PON.

Norge

Den 21 februari 2019 på kvällen publicerade VG på nätet en text med rubriken ”Tillitsvalgt sendte ny bekymringsmelding om Trond Giske”. I den meddelades att politikern Trond Giske, tidigare vice ordförande i Arbeiderpartiet, hade varit föremål för en så kallad bekymringsmelding till Arbeiderpartiets ledning. Denna anmälan gällde eventuella sexuella tra-

kasserier i samband med en dans en natt på Bar Vulkan i Oslo. Dansen var förevigad på ett sex sekunder långt videoklipp som spreds i sociala medier. Sprängkraften i nyheten låg i att Trond Giske lämnat sin höga ställning inom Arbeiderpartiet till följd av flera anmälningar mot honom inom partiet metoohösten 2017. VG följde upp med en intervju med den unga kvinnan som enligt VG avbröt dansen för ”att det blev lite mycket”.

Kvinnan protesterade i andra medier mot VG:s beskrivning och anmälde så småningom tidningen till Pressens Faglige Utvalg, PFU, för att ha försökt pressa henne till uttalanden hon inte stod för. VG offentliggjorde en detaljerad intern utredning av vad som hänt och erkände att tidningen inte följt de pressetiska reglerna. Reportern avstängdes från arbete under sex månader med lön. PFU fällde så småningom tidningen på fem paragrafer i Norges pressetiska riktlinjer, *Vær Varsom-plakaten*.

VG bad om ursäkt och betalade ett skadestånd till kvinnan. Ansvarige redaktören **Gard Steiro** arbetar kvar som publisher. Reportern har slutat på tidningen. Artikeln ligger kvar på nätet men är korrigerad, försedd med ursäkt, kommentarer från VG och besked om PFU:s klander. Trond Giske anmälde inte VG:s artikel till PFU, men applåderade att Sofie gjorde det och därmed bekräftade den kritik han själv framfört mot VG. Efter utslaget i PFU har VG och *Aftenposten* i efterhand korrigerat vardera tre artiklar om Trond Giske och TV2 tio artiklar (Silvola, 2019).

Kaos på Aftonbladet, hösten 2017

Situationen på *Aftonbladet* blev ansträngd, mycket ansträngd, under metoo-hösten 2017. Gamla anklagelser mot profilerade medarbetare fick nytt liv på nätet och publicerades med namns nämnande i *Expressen*. Åsa Linderborg anklagade *Expressen* för att inta ”ledarpositionen i skampålejournalistiken” efter uthängningen av **Fredrik Virtanen** (Linderborg, 2017). Några kvinnliga medarbetare, däribland Åsa Linderborg, fick i uppdrag att sammanställa en ny version av *Dokumentet* från 1978, där kvinnor skildrat den tidens spritkultur och tafsande män på *Aftonbladet*. Men när *Dokumentet 2.0* var insamlat och klart förbjöds dess publicering av Sofia Olsson Olsén, som året innan efterträtt **Jan Helin** som publisher.

En kvinnlig sportjournalist talade ut i *Resumé* om mobbning på *Aftonbladet*. **Fredrik Virtanen** sparkades från ledarsidan och **Staffan Heimersson** från tidningen efter att ha jämfört metoo-kampanjen med Stalins utrensningar. *Aftonbladet*kolumnisten **Jan Guillou** rasade mot Sofia Olsson Olsén i sin spalt och *Dagens Nyheter* publicerade upprörda anonyma röster inifrån *Aftonbladets* redaktion.

Söndagen 3 december publicerade *Expressen* en lång så kallad kärleksförklaring till *Aftonbladet* där chefredaktören **Thomas Mattsson** namngav ytterligare en kolumnist på tidningen och spekulerade om tänkbara efterträdare till Sofia Olsson Olsén som publisher. Åsa Linderborg förmedlade i en kolumn dagen därpå sitt intryck att texten randats ”under ett barhäng med grabbarna” och motiverades av en ”hämnings-

lös aggressivitet i jakt på marknadsandelar”. Måndag eftermiddag den 4 december fick redaktionen veta att Sofia Olsson Olsén sjukskrivit sig till följd av en akut stressreaktion. Den 5 december övergick Lena Mellin från att vara ställföreträdande till tillförordnad ansvarig utgivare. Åsa Linderborg beskrev situationen i *Medierna* 9 december som att uppleva ”en tågkrasch i realtid”.

Aftonbladet kom på efterkälken i tabloidernas löpsedelsjakt under metoo (se **Therese Rosenvinges** kapitel). Detta hade professionella och marknads-mässiga konsekvenser, men även ideologiska. Kritik framfördes inifrån delar av metoo-kampanjen om att pressen var en bromskloss i utvecklingen och opinionstrycket från de sociala medierna var hårt.

Sådan var situationen när de anonyma berättelserna om Benny Fredrikssons påstådda ledarstil samlades in och efter en vecka publicerades. Åsa Linderborg hade kontaktats av personer med anknytning till Stads-teatern i Stockholm som styrkta av metoo anonymt ville få ut hård kritik av Benny Fredrikssons ledarskap (Linderborg, 25 mars 2018). Hon talade med några av dem och lämnade måndagen 27 november berättelserna vidare till tidningens nyhetsredaktion, projektet var för stort för kulturredaktionen ansåg hon.

Måndagen 4 december, på kvällen samma dag som Sofia Olsson Olsén sjukskrev sig, mejlades en rad frågor till Benny Fredriksson. Dagen därpå, dagen när Lena Mellin blev tillförordnad utgivare, publicerade tidningen på nätet ett större antal anonyma berättelser, på något sätt knutna till ett metoo-inspirerat upp-rop mot Benny Fredriksson. En person framträdde

med namn, **Simon Flinkas**, presenterad som tidigare vd-sekreterare. Reportern skrev inledningsvis att tidningen ”tagit del av närmare 40 berättelser om Benny Fredrikssons ledarstil, från tidigare och nuvarande personal” och att ”alla vittnar om en utbredd tystnadskultur”. Ingressen fortsatte: ”Personalen liknar honom vid en oberäknelig diktator som pressat fram en abort, sextrakasserat personal och upprepade gånger låtit manliga skådespelare begå övergrepp utan åtgärd.” Den nuvarande vd-sekreterare intervjuades inte, inte heller fackklubbens ordförande eller andra personer med insyn verksamheten. Benny Fredriksson fann de anonyma anklagelserna omöjliga att besvara på kort tid och hänvisade till Kulturhuset Stadsteaterns ägarbolag.

Artikeln citerades i andra medier som också publicerade fler kritiska röster om Benny Fredriksson och situationen på Stadsteatern. En utredning tillsattes av ägaren, Stockholms stad. Motbilder av Benny Fredriksson gavs på Facebook av anställda på Stadsteatern och i *Studio Ett* i P1 6 december fick Åsa Linderborg mothugg av dramatikern och regissören **Margareta Garpe** som inte tyckte att bilden av Benny Fredriksson stämde och undrade hur man försvarar sig mot anonyma anklagelser.

Radioprogrammet *Medierna* i P1 hade denna vecka sitt fokus på *Expressens* så kallade kärleksförklaring samt effekterna av Sofia Olsson Olséns sjukskrivning och granskade inte artiklarna om Benny Fredriksson. Kritiska inlägg om metoo-journalistiken publicerades efter några veckor, bland annat av Publicistklubbens ordförande **Anna Hedenmo** som i *Expressen* 15 januari

lyfte fram att en ”rädsla att granska ’det goda’” hade satt kriterier om sant och relevant ur spel, ”kvinnors ut-sagor blev till självklara sanningar”.

Självrannsakan på Aftonbladet, våren 2018

Beskedet att Benny Fredriksson tagit sitt liv 17 mars 2018 skapade sorg och förstämning i kulturlivet och i medierna. Sorgebudet kom från Sydney i Australien dit Benny Fredriksson hade rest med sin maka Anne Sofie von Otter på hennes turné för att komma bort från Sverige. Medievinden fick en ny riktning. ”Teater-sverige sörjer Benny Fredriksson” var rubriken över ett uppslag i *DN*. Röster som inte kom fram i december fick nu stort utrymme.

I *Aftonbladet* skrev både Åsa Linderborg, 18 mars, och nya publishern Lena K Samuelsson, 20 mars, att nu var en tid för självrannsakan. Kunde *Afton-bladet* ha gjort något annorlunda i sin publicering? Båda svarade nej, båda också med undantag för löp-sedeln som ”borde formulerats på ett annat sätt” (Åsa Linderborg), ”vi borde formulerat annorlunda” (Lena K Samuelsson). Lena K Samuelsson efterlyste en debatt inom mediebranschen om när en granskning blir ett drev och om trycket från sociala medier. Hon försvarade *Aftonbladets* artiklar med ord som ”en om-fattande granskning”, ”gedigen och genomarbetad” samt ”väl underbyggd och noggrant genomförd”.

Åsa Linderborg skrev ytterligare en text en vecka senare, 25 mars. Den var mer personlig och berörde det faktum att hon själv i sin kolumn den 5 december 2017 ändrat reporterns beskrivning att Benny Fredriksson

”pressade” fram en abort till att han ”tvingade” fram en abort. Åsa Linderborg berättade nu att hon länge plågats av denna hårdragning och en månad tidigare skrivit en självkritisk essä på temat till en norsk metoo-antologi:

Hur till och med jag, som allt sedan Metoo bröt ut har försökt diskutera hur ”revolutionen” undergräver rättssäkerheten, pressetiken och i någon mening även feminismen, tappade huvudet enligt den medielogik som då rådde. Att jag blev min egen empiri.

Uttrycket om den egna empirin togs upp i *Medierna* 24 mars där *Uppdrag Granskning*s Nils Hanson kritiserade att *Aftonbladet* inte granskat och belagt varje enskild berättelse om Benny Fredriksson före publicering och efterlyste en debatt om detta. Formuleringen om empirin upprepades även i de långa intervjuer som Åsa Linderborg ställde upp i under veckorna som följde, nättidskriften *Kvartals* fredagsintervju med Jörgen Huitfeldt 30 mars och *Söndagsintervjun* i P1 med Martin Wicklin 8 april. Lyssnaren fick uppleva uttryck för hennes sorg och smärta, men hur själva självprövningen genomförts i det norska kapitlet framgick inte. Däremot framgick att berättelsen om aborten nu knappast borde ha ingått i materialet, den som hade satts på löpsedeln tre och en halv månad tidigare.

I slutet av juni 2018 meddelade Pressens Opinionsnämnd att man beslutat klandra bland andra *Aftonbladet*, *Dagens Nyheter*, *Expressen* och *Svenska Dagbladet* för publiceringar om tre journalister/mediekändisar i samband med metoo, bland dem Fredrik

Virtanen. Fällningarna gällde inte *att* tidningarna hade skrivit om sexualbrott och sexuella trakasserier utan om *hur* de hade gjort det, nämligen framfört allvarliga anklagelser med svaga belägg. *Expressens* och *SvD:s* chefredaktörer anmälde avvikande uppfattningar men accepterade fällningarna som en del av självsaneringen. Någon genomgripande debatt uppstod inte.

När detta skrivs våren 2020 har 38 PO-anmälningar med anknytning till metoo behandlats av PON. Av dem har 24 fällts och 14 friats.

1 januari 2020 utvidgades den frivilliga pressetiska självregleringen i Sverige till att gälla även etermedier och benämningarna PO och PON ändrades till Allmänhetens Medieombudsman, MO, och Mediernas Etiknämnd, ME. Huvudmannen för systemet, som tidigare hette Pressens Samarbetsnämnd heter numera Medieetikens Förvaltningsorgan, Mefo. (Se vidare **Göran Svenssons** kapitel.)

Norge hösten/vintern 2107–2018

Tillbaka till hösten 2017, nu i Norge. Här publicerades liksom i Sverige åtskilliga branschupprop, med morgontidningen *Aftenposten* i täten. Det förekom publiceringar som gällde kollegor i konkurrerande medier men namngivningen var betydligt mer återhållsam än i Sverige. Enligt norska medieforskare ”var luften tjock av rädsla för en skampåle-mentalitet¹” där norska journalister betraktade ”sina svenska kollegors bevakning av #metoo med skräck och tog starkt av-

---

¹ Gapestokk-mentalitet på norska.

stånd från hur namngivna kulturpersoner hängdes ut och dömdes på förhand i offentligheten” (Sletteland & Skare Orgeret, 2020, s. 10). **Elin Floberghagen**, med en central position inom det norska medieetiska systemet, uppmanade till varsamhet med anonyma källor och varnade för ”svenske tilstander” med medier som skampåle (Fredø, 2017).

Den 13 december gick metoo-bevakningen in i en ny fas när *Dagens Næringsliv* publicerade uppgifter om att flera kvinnor lämnat in anmälningar till AP-ledningen om sexuella trakasserier gällande Arbeiderpartiets vice ordförande Trond Giske (Skare Orgeret, 2019). Uppmärksamheten ledde till att fler medier försökte identifiera anmälare och vad de larmat om. Samtidigt ökade pressen mot Trond Giske, som sjukskrev sig och sedan lämnade sina uppdrag i partiledningen i januari 2018.

Visselblåsare larmade även om politiker från andra partier. Några redaktioner ute i landet anmäldes till klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Tre metoo-publiceringar har klandrats för att inte ha fört fram den utpekades synpunkter. Trond Giske gjorde aldrig någon anmälan till PFU men hans hustru publicerade senare en redigerad dagbok om medietrycket mot familjen (Njie, 2019).

Vid en paneldebatt 31 januari 2018 mellan Arbeiderpartiets ledare **Jonas Gahr Støre** och redaktörer från stora Oslo-redaktioner klagade Støre över den enorma samlade mängden av inslag som kan bli helt övermäktig för en utsatt person. Det finns förstås ingen ”överredaktör” för hela pressen men finns det något sätt att minska mängden, kanske bara skriva fyra i stället för

tio artiklar per dag? Redaktören från *Dagens Næringsliv* hänvisade i debatten till Tønne-rapporten från 2003 och dess konkreta lärdomar. Tidningen hade till exempel inte vinjetterat artiklarna med Giskes namn, i stället användes ”Krisen i Arbeiderpartiet” för att inte öka personfokuseringen. Fotografer låg inte i buskarna utanför hemmet för att ta bilder. Redaktionen publicerade inga artiklar när man inte hade något som förde saken vidare. Tidningen försökte alltså låta bli att sänka tröskeln för nyhetsvärderingen bara ”för att hålla grytan kokande”. Referenser till Tønne är återkommande i resonemangen på redaktionerna om metoo och Giske (Sletteland & Skare Orgeret, 2020). (Tønne-rapporten behandlas mera utförligt längre fram i detta kapitel.)

Tønne-rapporten beställdes av Norsk Presseforbund, NP, som är huvudman för klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Presseforbundet har en helt annan ställning i Norge än vad den svenska motsvarigheten Mediernas Förvaltningsorgan (tidigare Pressens samarbetsnämnd) har. Medan det svenska organet/nämnden i det närmaste är osynligt – till förmån för PO – och till exempel saknar egen hemsida på nätet så har NP en formidabel närvaro i det norska medielandskapet. I styrelsen sitter ledarna för de elva medieorganisationer som utgör Medienorge: medieföretagen, redaktörerna²,

---

² Norska redaktörer har en egen förening för att värna den redaktionella integriteten gentemot ägarna, man har inte samma juridiska system som i Sverige med ensamansvar för utgivaren. Både reporter och redaktör kan dömas för förtal på redaktionell plats, vilket också spiller över i medietiken med en större betoning på personligt ansvar för den enskilde medarbetaren än i Sverige.

journalisterna, public service, TV2, fackpressen, lokala medier, Nent Group med flera.

Norsk Presseforbund har ett kansli på fem personer som förbereder ärendena i PFU och ger förslag till beslut (ungefär som Medieombudsmannen gör i Sverige men utan MO:s ställning i offentligheten). Synlig är däremot NP:s generalsekreterare som leder kansliets arbete och som har initiativrätt att väcka egna ärenden i PFU. Dessutom sänds PFU:s överläggningar för det mesta inför en webbkamera och kan följas av vem som helst.

I Sverige hanterar MO/ME publiceringar som har kränkt enskilda personer och prövar om publiceringarna varit försvarliga. Sedan 1 januari prövas även ärenden från radio- och tv-företag. Ärenden som gäller yrkesetik/arbetsmetoder och textreklam hanteras inte av MO/ME i Sverige. I Norge prövar PFU i stort sett allt som kan prövas: publiceringar, arbetsmetoder och textreklam.

Man har ett mer detaljerat regelverk än i Sverige och en databas där alla beslut är sökbara utifrån var och en av de drygt 40 paragraferna. Två jurister vid en privat advokatfirma har sammanställt 274 sidor med kommentarer till dessa paragrafer (Helle & Strømme, 2016). Jurister är inte, som i Sverige, välkomna som ordföranden för klagonämnden. Norrmännen fruktar att det skulle kunna leda till en jurifiering av verksamheten och värnar en situationsstyrd bedömning av ärendena. Även i Sverige är det omständigheterna i det enskilda fallet som gäller, här skedde en markering mot rättslig praxisbildning när publicister ersatte jurister som PO för snart 30 år sedan (von Krogh, 2019).

Aftonbladet PO-anmäls och försvarar sig, 2018

Benny Fredrikssons familj anmälde i mitten av maj 2018 *Aftonbladet* och *Dagens Nyheter* till PO. DN ifrågasatte de efterlevandes rätt att få sin anmälan prövad, en anmälan borde istället ha gjorts av Benny Fredriksson medan han var i livet, och dessutom gjordes anmälan efter den stipulerade tremånadersperiodens utgång. PO hade dock möjlighet att bortse från tremånadersgränsen om det finns särskilda skäl och utnyttjade denna möjlighet. *Aftonbladet* ifrågasatte inte familjens rätt att anmäla.

Under perioden juni – september pågick en skriftväxling mellan anmälarnas ombud advokaterna **Hanna Larsson** och **Sture Larsson** och *Aftonbladets* ställföreträdande utgivare Lena Mellin via PO:s kansli. Anmälarna framförde kritik som *Aftonbladet* bemötte, kommenterade eller lämnade obesvarad. Anmälarna kommenterade tidningens svar som sedan i sin tur besvarades av *Aftonbladet*. Den 13 december 2018 var PO **Ola Sigvardssons** förslag till beslut klart och sändes till Pressens Opinionsnämnd för avgörande. Rekommendationen löd:

Genom allvarliga anklagelser med otydliga belägg och svepande nedsättande beskrivningar har *Aftonbladet* tillfogat Benny Fredriksson en oförsvarlig publicitetsskada.
(...)

För detta bör *Aftonbladet* klandras.

Parterna fick i vanlig ordning tillfälle att kommentera PO:s förslag till beslut till PON. *Aftonbladet* utnyttjade möjligheten med en skrivelse daterad 11 januari 2019. Opinionsnämndens beslut kom två månader senare, 11 mars. Slutklämman löd:

Pressens Opinionsnämnd delar således PO:s bedömning att *Aftonbladet* har tillfogat Benny Fredriksson en oförsvarlig publicitetsskada. Det är fråga om ett allvarligt pressetiskt övertramp som dessutom förstärks av att publiceringen har skett på bred front och omfattar inte bara nyhetsdelen utan även ledar- och kultursidorna.

Sammanfattningsvis innebär detta att *Aftonbladet* har grovt brutit mot god publicistisk sed.

Skriftväxlingen³ ger en möjlighet att studera *Aftonbladets* inställning till kritiken mot rapporteringen generellt och i dess enskildheter, men det bör påpekas att inlagorna är försvarsskrifter som troligen inte stimulerar en öppen och prövande hållning från tidningens sida.

Anmälarna återgav inledningsvis ett antal negativa uppgifter i *Aftonbladet* om Benny Fredriksson – om handlingar han skulle ha utfört och om egenskaper han påstås besitta. Anklagelser som enligt anmälarna inte hade kontrollerats av tidningen före publicering och inte heller hade kommenterats av andra personer med god

---

³ Jag vände mig i slutet av 2019 till PO och bad att få ta del av hela skriftväxlingen mellan parterna (en fyllig sammanfattning av argumenten ingår alltid i PO:s rekommendation till PON). PO svarade att det är anmälaren som kan ge en sådan åtkomst, inte PO. Jag kontaktade då anmälarens ombud som så småningom förmedlade ett tillstånd.

insyn i Stadsteaterns verksamhet. Som stöd för kritiken anfördes bland annat att anmälarnas ombud hade kontaktat 13 skådespelare och annan personal på Stadsteatern. Enbart en av dessa, skådespelaren **Leif Andrée**, hade blivit kontaktad av *Aftonbladet* med frågor om Benny Fredriksson före publicering. Leif Andrée hade svarat att han gärna berättade positiva saker om teatern och Benny Fredriksson, varpå han sedan inte blivit kontaktad av tidningen för intervju. En person, som varit teatersekreterare under 1,5 år tretton år tidigare, gav en starkt negativ bild av teaterchefen i *Aftonbladet*, men de som innehaft tjänsten därefter hade inte kontaktats av tidningen inför publiceringen enligt ombudets undersökning.

Anklagelser, som samlats in i form av ett upprop med syfte att få bort Benny Fredriksson från sin tjänst, föreföll ha accepterats rakt av i stället för att kontrolleras extra noga hävdade anmälarna. Tvärtom hade redaktionen själv förstärkt en påstådd händelse genom att välja hårdare ord än ursprunget; att *ge råd* om en abort (ett påstått råd som bestreds av anmälarna med stöd av en namngiven produktionsledare) förvandlades till att *tvinga* en skådespelare till abort.

Aftonbladet hade dessutom enligt anmälarna inte gett Benny Fredriksson någon reell möjlighet att sätta sig in i och bemöta påståendena. Ett mejl med de anklagelser som kom att publiceras skickades från *Aftonbladet* till Stadsteaterns presstjänst kl 20:42 måndagen 4 december. Benny Fredriksson ombads att svara senast kl 14 nästa dag eftersom texten skulle publiceras denna dag, tisdagen 5 december. Ytterligare frågor från *Aftonbladet* skickades tisdag morgon, kl

6:45. Den korta svarstiden gjorde att Benny Fredriksson i stället hänvisade till Stockholms Stadshus AB.

Aftonbladet bekräftade i sitt svar till PO att Benny Fredriksson fått specifika frågor på kvällen 4 december med begäran om svar kl 14 dagen därpå. Men tillade att om Benny Fredriksson bara frågat så hade han fått mer tid på sig:

Att sätta upp en deadline för svar är en journalistisk arbetsmetod för att snabba på svaret. Hade Fredriksson eller hans pressansvariga sagt att de inte hade tid att gå igenom frågorna just då, och bett om förlängd svarstid så hade önskemålet självfallet respekterats. Mer bråttom än så var det inte. Men någon sådan begäran framfördes inte. (*Aftonbladets* inlaga till PO, 28 juni 2018)

Aftonbladet avvisade anmälarnas kritik om att man enbart publicerat negativa uppfattningar om Benny Fredriksson. Som belägg anfördes att man speglat en ”tveeggad bild” av honom, en ”dubbelnatur” som även kunde berömma medarbetare och skapa en succé-teater. Vidare hade ingen av de ”inblandade skribenterna” ringt Leif Andrée, det kunde ha varit någon utanför redaktionen som felaktigt uppgett att de representerade *Aftonbladet*. Beträffande produktionsledarens uppgifter om att Benny Fredriksson varken rått, pressat eller tvingat en skådespelerska till abort svarade *Aftonbladet* att tidningen inte intervjuat honom. Och angående kritiken mot att publicera anklagelser ur ett upprop mot Benny Fredriksson utan att iaktta särskild försiktighet och ingående kontroll av sanningshalten svarade *Aftonbladet* att man inte

gjort någon hemlighet av uppropet i artikeln samt att ”alla publiceringar kräver särskild omsorg”.

En central kritik från anmälarna är att *Aftonbladet* publicerat anklagelser mot Benny Fredriksson utan att kontrollera deras sanningshalt. Ett konkret exempel på bristfällig kontroll från *Aftonbladets* sida gällde en skådespelerska som av Benny Fredriksson skulle fått höra att ”på den här teatern skvallrar vi inte” när en manlig skådespelare tagit stryptag på henne. Hon hade aldrig talat med någon på *Aftonbladet* om detta, däremot med *Svenska Dagbladet* i samband med ett annat upprop, #tystnadtågning. Benny Fredriksson hade varit stödjande, inte hotande, och alls inte sagt åt henne att hålla tyst. Någon annan hade alltså relaterat händelsen för *Aftonbladet* och gjort om den så att Benny Fredriksson fick skurkrollen. Uppgiften publicerades också med Benny Fredriksson som skurk i en kolumn på *Aftonbladets* ledarsida, men togs bort före publicering från *Aftonbladets* huvudartikel efter att skådespelerskan via ombud hade kontaktat tidningen.

Aftonbladet bekräftade att ”en uppgift som reportern tagit del av aldrig publicerades eftersom han fick veta att den var felaktig”. Kolumnen på ledarsidan byggde på en ofärdig version av huvudartikeln och på grund av bristfällig intern kommunikation låg det felaktiga påståendet kvar i ett halvår tills kolumnen PO-anmälades.

Aftonbladet hävdade att man haft ”ett gediget underlag” för artiklarna. Man hade nämligen ”talat med ett 40-tal personer i en gedigen research”. Men det framgår varken av artiklarna eller av inlagorna till PO på vilket sätt man skulle ha kontrollerat riktig-

heten i de närmare 40 berättelser som man tagit del av. I huvudartikeln på nätet användes verbet ”säger” fem gånger (förutom för den namngivne person som var teatersekreterare på Stadsteatern för tretton år sedan) och verbet ”skriver” åtta gånger, vilket tyder på åtskilliga skriftliga och inte muntliga källor. Dock används samma markör – ett talstreck/pratminus – för alla utsagor, även de skriftliga.

I stället för att belägga att en journalistisk prövning av sanningshalten har utförts av redaktionen underströk tidningen betydelsen av källornas upplevelser. ”Det Aftonbladet tagit del av är de enskilda sagespersonernas upplevelser. Andra kan ha andra uppfattningar om allvaret i situationen”. Eftersom Benny Fredriksson ”... inte ville bli intervjuad alls har vi alltså inte hans version av vad som inträffat” skrev tidningen.

I anmälarnas sista inlägga till PO (innan PO formulerade sitt beslut) hänvisade man bland annat till ett inlägg av **Göran Rosenberg** i P1 (*God morgon, världen*, 25 mars 2018) där han kritiserade den ensidiga beskrivningen av Benny Fredriksson. Han befarade att metoo-journalistiken, under påverkan från kampanjer i sociala medier, kastat en av journalistikens viktigaste principer överbord – källkritiken. I stället äger var och en sin berättelse, utan krav på granskning. Anmälarna menade att ärendet således inte bara handlade om ”Benny Fredrikssons utan även journalistikens anseende”.

Aftonbladet gick inte in på kritiken mot metoo-journalistiken i sitt svar utan skrev kortfattat att

Göran Rosenbergs artiklar publicerats efter Benny Fredrikssons bortgång. ”Inte i samband med publiceringen [december 2017] då han uppenbarligen inte hade några synpunkter.”

PO Ola Sigvardsson fann i sin genomgång av artiklarna att beläggen för de mycket allvarliga anklagelserna var svaga. Det var omöjligt för en läsare att bedöma trovärdigheten i anonyma vittnesmål utan tidsangivelser, som publicerats ihop med ett målinriktat upprop och utan att någon källkontroll redovisats. Det var till och med svårt att veta om tidningen talat med källorna och kände till deras identiteter. Dessutom tillkom bruket av svepande negativa karaktärsomdömen som är svåra att bemöta och en i realiteten väldigt snäv tidsfrist för att bemöta anklagelserna.

Varför hördes inte fackklubbens ordförande på Stadsteatern?

Åsa Linderborg har betonat (Linderborg, 25 mars 2018) att hon och andra försökt få personer som man visste hade en mer positiv bild av Benny Fredriksson att uttala sig, anonymt om så önskades, men förgäves. En självklar person att intervjua i ett arbetsmiljöärende är normalt den lokala fackklubbens ordförande, särskilt när ämnet är chefens behandling av personalen. Klubbordförande på Stadsteatern den 5 december 2017 var skådespelaren **Gerhard Hoberstorfer** – som dock inte blev kontaktad av *Aftonbladet* före publicering.

Hade tidningen gjort det hade den förmodligen fått en nyanserad beskrivning av fackets förhållande till

teaterchefen/vd:n över tid. Det fick jag före jul förra året när jag ställde frågor om hur samarbetsklimatet varit till Hoberstorfer. Jag fick först svar direkt i telefonen:

– Benny Fredriksson var tidigare svår att samarbeta med, hela fackstyrelsen avgick 2010 i protest mot toppstyrningen. Men detta förändrades och sedan några år var han konstruktivt inriktad på decentralisering och demokratisering. Och någon sextrakasserare var han absolut inte.

Kort tid efter min fråga fick jag även ta del av ett fjortonsidigt PM som Gerhard Hoberstorfer skrivit om tre olika faser i Benny Fredrikssons ledarskap utifrån skiftande ekonomiska direktiv från ägarna; expansion, förvaltning och omstrukturering. Dessa perspektiv hade alltså *Aftonbladet* kunnat ta del av och breddat sin framställning med – om man velat göra en allsidig granskning.

Gerhard Hoberstorfer avgick som klubbordförande i december 2017 efter att han på Facebook karakteriserat *Aftonbladets* artiklar om Benny Fredriksson som karaktärsdåd, vilket i sin tur hade upprört medlemmar i inom Teaterförbundet.

Orsaken till att en redaktion underlåter att höra fackets erfarenheter är en konkret omständighet som borde vara möjlig att värdera, särskilt om publiceringen påstås utgöra en gedigen granskning. Facket ska ju vara medlemmarnas företrädare och ledningens motpart. Jag har ställt frågor om detta till den aktuella reportern, reporterns arbetsledare, initiativtagaren Åsa Linderborg, Lena Mellin som var ansvarig utgivare vid publiceringen och Lena K Samuelsson som är utgivare i dag. Ingen har svarat på frågan. Bristen i

artikeln och bristen på öppenhet kring denna brist förstärker PO/PON:s kritik av publiceringen.

PON fäller och Aftonbladet svarar, 2019

11 mars 2019 fällde Pressens Opinionsnämnd *Aftonbladets* publiceringar om Benny Fredriksson. Enligt nämnden var det legitimt att granska chefen för en stor kulturinstitution men publiceringen av svepande och kränkande beskrivningar brast i flera avseenden. *Aftonbladet* hade inte ”gjort tillräckligt för att undersöka uppgifterna och tidningen har därmed inte haft grund för att publicera så allvarliga anklagelser”. Publicitetsskadan hade förstärkts av att publiceringen skett ”på bred front och omfattat inte bara nyhetsdelen utan även ledar- och kultursidorna” slog PON fast.

Lena K Samuelsson kommenterade fällningen samma dag i en kolumn med rubriken ”Aftonbladet har gjort fel”. Kolumnen trycktes dagen därpå i papperstidningen med rubriken ”Kunde och borde gjort annorlunda”. Lena K Samuelsson fann nu flera saker som var bristfälliga jämfört med kolumnen efter Benny Fredrikssons död ett år tidigare när hon efterlyste självrannsakan i branschen och på *Aftonbladet*. Då var det enbart en löpsedel som kunde gjorts annorlunda, den nämns inte längre utan nu gällde det en felaktig berättelse i ledartexten, formuleringen ”tvingat” fram en abort i en kulturartikel, bristande rutiner på redaktionen samt avsaknad av mycket starka belägg för en ”stark formulering”.

Lena K Samuelssons omprövning av publiceringarna gick dock längre än till de nämnda enskildheterna:

PON nämner också negativa påståenden om Benny Fredrikssons karaktär samt avsaknad av rimlig möjlighet till samtidigt bemötande som grund för sitt klander. Jag och vi är ödmjuka inför den kritiken. Vi skulle haft bättre rutiner, så att felaktiga uppgifter inte spreds. Vi borde varit varsammare med språk och ordval. Fler kunde fått komma till tals. Låt oss bara konstatera det.

Därefter berättade Lena K Samuelsson att hon vidtagit åtgärder för att förbättra tidningens organisation. Bland annat hade nya befattningar för kvalitet och publicistiska frågor införts samt ”beslutsgångar kring utgivarfrågor och etik” förtydligats. Slutklämmen i kolumnen bestod av tre korta meningar: ”Nu har PON sagt sitt. Aftonbladet har gjort fel. Vi slutar där.”

Hon intervjuades om fällningen på Publicistklubben samma kväll och sade bland annat att hon hade fortsatt förtroende för Lena Mellin. Lena K Samuelsson fick kritik för att inte ställa upp på fler intervjuer men intervjuades av **Malin Ekman** i *Svenska Dagbladet* några dagar senare. Malin Ekman frågade om man kan kalla *Aftonbladets* artiklar en granskning efter PO/PON:s påpekanden om sambandet med ett upprop och att man inte lyssnat på avvikande röster. Lena K Samuelsson svarade att hon inte ville diskutera PON:s uttalande med risk att låta ifrågasättande. ”Jag tycker det är rättmätig kritik mot oss” (Ekman, 2019). På frågan om hon hade förtroende för Åsa Linderborg svarade hon att Åsa Linderborg varit öppen och självkritisk och att en diskussion pågick.

Förläggaren **Svante Weyler** riktade i ett inlägg 4 april på *Aftonbladets* kultursida två frågor till Åsa Linder-

borg: ”Vad spelar fällningen i Pressens opinionsnämnd för roll för dig? Hur fel får en kulturchef ha utan att det kostar något?” Åsa Linderborg svarade i direkt anslutning till inlägget att hon brottats med det som hänt och med sina egna formuleringar både före men framför allt efter Benny Fredrikssons bortgång.

Så ja, fällningen i Pressens opinionsnämnd spelar stor roll för mig. Aftonbladet gjorde fel, jag gjorde fel. Den som tror att det som hänt inte kostat mig något känner både mig och mitt skrivande mycket dåligt.

Sommaren 2019 meddelade *Aftonbladet* att Åsa Linderborg skulle lämna posten som kulturchef vid årsskiftet 2019/2020 för att i stället fortsätta som senior reporter på tidningen. I en intervju i *Aftonbladet* 11 juli sade hon att velat sluta under flera år men övertalats att fortsätta. Hon har varit tjänstledig sedan våren för att skriva en ny bok som ska komma 2020. Publiceringarna om Benny Fredriksson låg inte bakom beslutet, men upptog dagligen hennes tankar.

En dans på Bar Vulkan, Norge våren 2019

Den förre toppolitikern Trond Giske hade under det gångna året arbetat för att göra politisk comeback, första etappmålet var ett partidistrikt på norska västkusten. I februari 2019 var han nominerad till en plats i distriktsstyrelsens arbetsutskott. Då utspelades det som senare kallas ”dansevideon” eller Bar Vulkan-saken. På lördagskvällen den 16 februari firade en ung kvinna, Sofie, att hon fyllde 27 år. Hon arbetade som

sekreterare på Oslo Universitetssjukhus och festade med sina väninnor på Bar Vulkan. Sofie får syn på en känd politiker, Trond Giske, i baren och drar med honom ut på dansgolvet i en snabb svängom innan hon går tillbaka till sitt bord. En väninna filmade dansen med mobilen och skickade senare en sex sekunder lång dansvideo till Sofie. Sofie sände videosnutten vidare till några vänner men ville inte sprida den allmänt. En av väninnorna var fackligt aktiv och visade videon för en person i ledningen för facket på sjukhuset. Denne var kritisk till Giske och tyckte sig se en upprepning av tidigare förseelser; en berusad politiker som försöker tränga sig på en ung kvinna. Han skickade därför en så kallad bekymringsmeddelande till ledningen för Arbeiderpartiet.

VG fick tips om anmälan och vädrade en nyhet. En reporter lokaliserade Sofie och träffade henne för att själv få titta på videon. Enligt en senare utredning ska reportern ha sagt till Sofie att han tyckte dansen såg obehaglig ut och ville ha en kommentar av henne. Hon svarade att det inte alls varit obehagligt, om det var någon som varit påflugen var det hon och någon kommentar ville hon inte ge. Reportern argumenterade för att det skulle verka konstigt om hon inte uttalade sig nu när videon spreds på nätet och föreslog en formulering. Sofie vidhöll att en sådan kommentar kunde uppfattas på fel sätt. Reportern kontaktade henne nästa dag för att fortsätta förhandla fram en kommentar och hävdade att de till slut var överens: ”Vi danset og hadde det hyggelig, så ble det litt mye, så jeg og venninnen min dro derfra.” Denna kommentar lade VG till i sin första artikel om dansevideon.

Sofie vände sig till NRK och berättade att hon inte kände igen sig i VG:s beskrivning, vilket NRK rapporterade. Men videon ledde ändå till att protesterna mot Giske blev så stora att han drog tillbaka sin kandidatur.

På VG hade flera mellanchefer varit frånvarande när artikeln processades så chefredaktören Gard Steiro blev direkt indragen i redigeringen. Han ringde bland annat till Sofie efter NRK:s inslag och frågade upprepade gånger om inte Giske uppträtt obehagligt, vilket Sofie förnekade. Flera missar gjordes, bland annat kontaktade redaktionen inte Sofies filmande väninna för att höra hennes version.

Kritiken mot VG:s journalistik växte men det dröjde en vecka innan VG beklagade det inträffade och en månad innan man tog bort den felaktiga kommentaren. Internt tillsattes en utredning där de chefer som varit frånvarande på grund av semester och annat intervjuade reportrar, redigerare, en mellanchefer och chefredaktör Steiro. Sms-trafiken mellan Sofie och reportern granskades liksom ändringshistoriken i den artikel som publicerats.

VG fick bannor av andra medier för att tidningsledningen inte ville svara på deras frågor utan hänvisade till sin interna process; utredningen är inte klar ännu, ni får vänta. Konkurrenterna påpekade syrligt att detta brukar vi inte nöja oss med när andra makthavare undviker att svara på våra frågor.

Den 20 mars publicerade TV2 ett reportage om vad som hänt på Bar Vulkan och efteråt, där Sofie för första gången framträdde som person i bild och berättade historien om hur hon uppfattade att artikeln kommit

till. Att hon till exempel aldrig använt formuleringen ”så ble det litt mye” i ett negativt sammanhang. En enorm offentlig debatt om hur journalister sköter eller missköter sitt arbete utbröt. Medietrycket mot VG blev starkt. VG:s styrelseordförande reagerade och beordrade att VG:s interna utredning skulle vara noggrann och läggas ut på nätet. Så skedde i samband med en presskonferens en vecka senare och VG gav Sofie en offentlig ursäkt för hur hon hade behandlats.

I den 55-sidiga rapporten kom VG själv fram till att tidningen brutit i sin redaktionella kontroll och brutit mot fem paragrafer i Vær Varsom-plakaten (VG, 2019). Det gällde behandling av ovana källor, rättelser, ursäkter, premisser för intervjuer och korrekt återgivande av intervjusvar. Punkten 3.7 lyder:

Pressen har plikt til å gjengi meningsinnholdet i det som brukes av intervjuobjektets uttalelser. Direkte sitater skal gjengis presist.

Sofie skickade en månad senare med bistånd av en advokat in en anmälan till klagonämnden Pressens Faglige Utvalg, PFU. Efter fyra månader, 28 augusti 2018, behandlade PFU ärendet. Sofie var närvarande vid mötet och kunde lyssna på ledamöternas diskussion. Även VG:s chefredaktör Gard Steiro var på plats som åhörare. Ja, hela norska befolkningen kunde lyssna om intresse fanns. Förhandlingarna filmades nämligen av en webbkamera och sändes på nätet via norska *Journalistens* hemsida. Så sker med de flesta av PFU:s ärenden numera. Öppna förhandlingar infördes i liten

skala 2008 och har sedan blivit regel snarare än undantag (Kokkvold, 2013).

PFU ansåg i en ovanligt omfattande fällning att VG ”använt oacceptabla metoder för att få fram ett citat som en källa inte ville medverka till och som hon inte kände igen sig i” (PFU, 2019). PFU fällde tidningen på de fem tidigare nämnda punkterna och lade till ett avsnitt om internutredningen. Nämnden fann att VG uppträtt hänsynslöst mot Sofie när hon kallades att ta del av den interna granskningen före dess publicering. Hon upplystes inte om sina rättigheter i förväg och att hon kunnat ta med sig sin advokat.

Sofie reste ekonomiska krav mot VG för sina advokatutlägg och ett skadestånd för det obehag hon fått utstå. Parterna kom överens om en summa som inte offentliggjordes. Reportern hemförlovades under sex månader med lön efter den interna utredningen men lämnade sin anställning för ett annat arbete inom Schibsted innan ett halvår hade gått. Nya etiska riktlinjer för VG utarbetades. Chefredaktören Gard Steiro arbetar kvar.

VG:s övertramp fick ytterligare en konsekvens. Generalsekreteraren i Norsk Presseforbund Elin Floberghagen tillsatte en utredning med fristående ledamöter för en bred granskning av mediernas förhållande till sina källor, särskilt de som inte är vana vid att umgås med eller förhandla med journalister.

Propåer om utredningar hade förts fram tidigare både vad gäller pressens behandling av varslen mot Trond Giske vintern 2017/2018 och VG:s behandling av Sofie, men Elin Floberghagen hade inte nappat. Generalsekreteraren har visserligen en initiativrätt att

föra ärenden till PFU men den används bara i väldigt speciella fall. Trond Giske kunde själv anmält rapporteringen om honom om han velat ha den prövad ansåg hon. Och granskningen av VG skulle bli mer angelägen om det var Sofie själv som stod bakom en anmälan. Elin Flobberghagen hjälpte Sofie att strukturera sin anmälan till PFU.

Modellen med att lyfta ut en viktig medieetisk fråga som berör en stor del av mediebranschen har med framgång använts i Norge under de senaste 20 åren. Ämnena har gällt journalisternas arbetsmetoder, närheten till polisiära källor, demonisering av makthavare vid drev, textreklam och betalning för intervjuer.

Innan jag fortsätter med att skildra den utredning Elin Flobberghagen tillsatte 2019 gör jag en tillbakablick på hur utredningar som instrument för självreglering infördes efter ett flickmord i södra Norge 20 år tidigare.

Norsk tillbakablick I: Konfrontationen i Hedrum 1999

På kvällen 5 augusti 1999 hittades Kristin Juel Johansen strypt i Hedrum i Larviks kommun i södra Norge. Kristin var 12 år gammal. Hedrum är en ort med några hundra invånare, alla känner alla, och många hade varit ute och letat efter flickan när hon varit borta ett par timmar.

Under natten anlände de första reportrarna från Oslo. Nästa dag hovrade sex helikoptrar från tidningar och tv över bygden för att få översiktsbilder. Reportrar kontaktade grannar och traktens lärare, rektor och

präst för att få fram ett foto av Kristin. Föräldrarna hade bett pressen att avstå från bilder, men reportrarna fortsatte leta och fick till slut fram en bild via en klasskamrat till Kristin. 50 bybor skrev på en lista för att turas om att hålla vakt utanför föräldragården, de ville skydda den förtvivlade familjen från de påträngande journalisterna. Några gånger hängde slagsmål i luften. Vandringshistorier om pressens hänsynslösa framfart spreds.

En månad senare bad Norsk Journalistlags (det norska journalistförbundet) ordförande **Olav Njaastad** två medieforskare att utreda vad som egentligen hade hänt i Hedrum. **Svein Brurås** och **Lars Arve Røssland** tackade ja, gick igenom vad som publicerats och intervjuade 70 personer från Hedrum, från Oslomedierna samt andra inblandade (helikopterpiloter med flera).

På SKUP-konferensen⁴ i Ålesund nästkommande vår kunde forskarna visa vilka historier som var falska och vilka som byggde på verkliga händelser. En redaktion hade skickat två unga sommarvikarier, som begick uppmärksammade misstag, men även erfarna reportrar kunde vara närgångna och okänsliga i mötet med bybornas sorg. Forskarna resonerade om en spricka mellan personlig moral och förväntad yrkesmoral i nyhetsjakten som kunde leda till handlingar ”de egentligen inte ville utföra” (Brurås & Røssland, 2005:98). Framförallt visade de hur viktigt det är att pressetiken inte längre handlar enbart om det som trycks och sänds utan också om hur insamlingen av information går till.

---

⁴ SKUP – Stiftelsen for en Kritisk og Undersøkende Presse – är den norska motsvarigheten till föreningen Grävande Journalister i Sverige.

Forskarna skrev i förordet till utredningens andra upplaga (den första tog slut) att deras slutsatser vållat kraftig debatt inom och utom pressen och att de press-etiska reglerna sedan kompletterats i den riktning de föreslagit. Sedan 2001 står det således i ingressen till Vær Varsom-plakaten⁵: ”Presseetikken gjelder hele den journalistiske prosessen, fra innsamling til presentasjon av det journalistiske materialet.” Detta som ett tillägg till ingressens tidigare förmaning att det är varje redaktörs och varje medarbetares plikt att lägga dessa pressens etiska normer till grund för sin verksamhet. Forskarna tillade i sitt förord att konflikter mellan journalister och olika inblandade under insamlingsfasen har fortsatt och kommer att fortsätta, men att det är positivt att vikten av att journalister bör vara varsamma även i detta insamlingskede nu lyfts upp.

Olav Njaastad, fackförbundsordförande 1999

Hur kom det sig att Norsk Journalistlag beställde en undersökning av händelserna i Hedrum? Jag ställde frågan till Olav Njaastad vid ett besök⁶ i Oslo. Vi träffades på hans arbetsplats NRK (det norska public service-företaget för radio och tv) där han är programledare för *Verdibørsen* som handlar om etik och livsåskådning.

Han berättade att han var ny som ordförande 1999 och att han blivit vald i en ovanlig ”kampvotering” på kongressen. De var två ordförandekandidater som

---

⁵ Vær Varsom-plakaten (Var Varsam-affischen) är samlingsnamnet på de 42 punkter som reglerar mediernas frivilliga självsanering i Norge vad gäller arbetsmetoder, publiceringar och textreklam. <https://presse.no/pfu/etiske-regler/vaer-varsom-plakaten/>

⁶ Intervju 12 februari 2020.

gick till val med olika program och hans eget hade handlat mycket om ägarkoncentration, yttrandefrihet, medieförtroende och medieetik, där en del gällde kriminaljournalistiken.

– Jag vann med en tydlig majoritet och hade ett starkt mandat att verka för förändring som jag utnyttjade. Det som skedde i Hedrum framstod som groteskt och jag ville veta vad som verkligen hade hänt. Jag kontaktade forskarna och förankrade därefter beslutet i min styrelse.

Jag undrade hur det togs emot att journalistförbundet nu skulle utreda sina egna medlemmars uppträdande? Svaret blev att en del redaktioner blev upprörda och inte tyckte det var fackets sak att bli ytterligare en belastning för medlemmarna, medan andra tyckte det var positivt och såg en möjlighet att stärka förtroendet för pressen framöver. Självt tyckte han det var en brist att Vær Varsom-plakaten inte reglerade ansvaret för arbetsmetoderna, händelserna i Hedrum kunde inte tas upp och behandlas i PFU. Hedrumrapporten fick enligt Olav Njaastad tyngd och legitimitet just av att den var beställd av journalisterna själva och inte av arbetsgivare eller utomstående. Och undersökningens resultat var väldigt konkreta, inte normativa, vilket gjorde dem möjliga att diskutera: var detta ett övertramp eller inte?

SKUP, som stött Hedrumrapporten, fick aptit på att gå djupare i kriminaljournalistiken och beställde 2002 en undersökning av samma forskare av ett trippelmord på gården Orderud nära Lillestrøm norr om Oslo. Norsk Journalistlag ställde upp som medfinansierare och undersökningen var beställd för att presenteras i

Haugesund våren 2003 på den årliga SKUP-konferensen. Rapporten handlade bland annat om faran för överbevakning av en händelse samt om faran för att komma för nära källorna och var inte inriktad på eventuella ändringar av de pressetiska riktlinjerna (Røssland m fl., 2006). Den kom dessutom att överskuggas av en tredje utredning som beslutades i expressfart dagarna före julafton 2002.

Norsk tillbakablick II: Tore Tønnes självmord 2002

Ekonomerna och juristen **Tore Tønne** var hälsominister i **Jens Stoltenbergs** Arbeiderpartiregering 2000–2001. Därefter blev han rådgivare åt miljardären **Kjell Inge Røkke**. Tidningen *Dagbladet* fick runt 20 november 2002 tips om ekonomiska oegentligheter och publicerade med början 4 december ett antal artiklar som bland annat gick ut på att Tønne tagit emot ett miljonarvode från Røkke samtidigt som han uppbar statsrådspension, något som Tønne förnekat. Norska eko-krim hade just varslat om ett åtal mot Tønne när han lördagen 21 december 2002 hittades död i närheten av sin bil.

Reaktionerna mot medierna i allmänhet och *Dagbladet* i synnerhet blev våldsamt. Ledande företrädare för näringslivet hävdade att *Dagbladet* drivit Tore Tønne i döden. Norsk Presseforbunds generalsekreterare **Per Edgar Kokkvold** deklarerade redan måndagen 23 december i en intervju med telegrambyrån NTB att förbundet skulle genomföra en oberoende och ”kritisk genomgång av mediernas roll i Tønne-saken”.

Syftet med undersökningen var inte att pressen skulle sluta granska missförhållanden, men att försöka få fram lärdomar ”som kan föra oss ett steg vidare vad gäller att kombinera kritisk journalistik med omtanke och mänsklig hänsyn” (NTB, 2002). Vi kan inte skriva precis vad som helst så länge det är sant, resonerade Kokkvold, ”vi måste värdera konsekvenserna av våra handlingar och finna oss i en kritisk granskning från samhället runt oss”. Han förankrade sitt snabba beslut i efterhand i Norsk Presseforbunds styrelse.

Namnen på granskarna presenterades efter jul- och nyårshelgerna den 6 januari 2003. Gruppen bestod av tre akademiker med kunskap om etik och journalistik. Medieforskaren **Svein Brurås** hade studerat bevakningen av mordet i Hedrum och höll på med rapporten om mordet i Orderud. Samtidshistorikern **Guri Hjeltnes** hade en bakgrund som journalist och hade under tio år varit ordförande i juryn för SKUP-priset, det norska priset för undersökande journalistik. **Henrik Syse** var filosof och fredsforskare med en bakgrund inom partiet Høyre och satt som en av allmänhetens tre representanter i PFU, den norska motsvarigheten till Pressens Opinionsnämnd. De fick ett öppet mandat och fyra månader på sig.

Under januari 2003 fortsatte kritiken mot *Dagbladet* och andra medier. Den var intensiv och kom från samhällets alla hörn. Biskopen i Oslo kallade till sig medieföreträdare och begärde en förklaring. Förre statsministern Jens Stoltenberg krävde i artiklar och debatter att medierna skulle granska varandra som de granskar andra maktsfärer i samhället, alternativet var ökad statlig kontroll lät han förstå. *Dagsavisens*

chefredaktör **Hilde Haugsgjerd** skrev (16 januari) i sin tidning: ”Aldrig tidigare i de 20 åren jag har jobbat med journalistikk er mediene blitt så alvorlig utfordret som nå”. *Dagbladets* chefredaktör **John Olav Egeland** erkände i en paneldebatt att han apropå kollegial granskning nog tänkt tanken ”om jag kritiserar dem nu så får jag det i retur om jag själv står på näsan en gång” enligt ett referat i norska *Journalisten* (Aas Olsen, 2003).

Dagbladet gjorde en egen intern utvärdering av sin rapportering och kom fram till att enskildheter kunde diskuteras men att slutsatsen var tydlig, nämligen att journalistiken varit ”saklig, relevant, korrekt och balanserad” (Helle m fl., 2003). Rapporten publicerades men ledde inte till att kritikstormen mojnade.

I maj presenterades de tre akademikernas genomgång med rubriken *3 uker i desember* (Brurås m fl., 2003). Forskarna hade studerat rapporteringen i radio, tv och fyra dagstidningar i Oslo under perioden 4–21 december och intervjuat ett 50-tal personer. De betonade att de inte granskat orsakssambanden bakom Tore Tønnes död – en omöjlig uppgift – utan ”mediernas arbete som sådant”. Målet var att peka på generella och återkommande drag i hur journalistiken framställer människor som granskas.

Samtidigt som medierna ska avslöja, kritisera och vara orädda, måste de vara medvetna om sin enorma genomslagskraft. Denna kraft kan få mindre dramatiska följder än att någon begår självmord. Det kan likväl handla om tragedier och förstörda liv.

Utredningen innehöll bland annat ett avsnitt där två psykiatriker jämförde mediebilden av en människa under granskning med dennes självbild. Rubriken var ”Hur mycket måste en offentlig person tåla?” Det är en sak att kritiseras för sina handlingar, en annan att svartmålas som person. Självbilden är inte så stabil som man kan tro – mediebilden kan leda till skamkänslor, isolering och ytterst en förändrad självbild.

Vi människor klarar mycket av den kritik vi får för övertramp vi gör – antingen vi har stulit, ljugit, kommit för sent eller har fattat felaktiga beslut. Vi kan hantera hög press och starkt fokus. De flesta människor är ganska robusta så länge kritik och granskning handlar om uppförande och handling. Men när kritiken handlar om egenskaper, om vilka vi är, så drabbar den på ett annat sätt. Detta är faktiskt mänsklig kunskap som vi har med oss sedan barndomen; vill vi såra så karakteriserar vi personen.

Brurås, Hjeltnes och Syse sammanfattade sin rapport med att det inte är mindre av maktkritisk journalistik som behövs, men journalistik av högre kvalitet. De ansåg att delar av granskningen saknade precision och noggrannhet. Fakta med exakta tidsangivelser blandades med vaga beskrivningar vilket skapade ”ett intryck av en ’misstänkt samtidighet’ som det inte finns en dokumenterad grund för”. *Dagbladet* kritiserades för att inte givit Tønne bättre möjlighet att försvara sig. Han fick inte se vilka dokument tidningen hade och sätta sig in i vad de innehöll. Han blev överrumplad och fick svårt att bemöta nya anklagelser.

Rapporteringen handlade till stor del om Tønnes påstådda personliga egenskaper, men utan tillräckligt underlag. Här bidrog särskilt ledarkommentarer och personliga kolumner till personfokus och personangrepp. Vinjetten ”Tønne-saken” förstörde Tønnes roll även när artiklarna inte handlade om honom.

Ett påfallande drag i den samlade mediebilden är ensidigheten i uttalanden och kommentarer från externa källor. Inga redaktioner klarade i nämnvärd utsträckning att få in alternativa röster eller perspektiv.

Utredarnas huvudförslag handlade om att stärka tillgången till andra perspektiv än det redaktionen arbetar utifrån, inklusive från den som är föremålet för granskningen.

Deras recept var en kall hjärna på en kokhet redaktion som ser till att tunnelseendet inte förhindrar den breda sikten. En intern djävulens advokat som inser behovet av motföreställningar och som ser till att den granskade makthavarens perspektiv och bästa argument inte glöms bort. Som håller kontakten med den som granskas.

Per Edgar Kokkvold, generalsekreterare i NP 2002

Per Edgar Kokkvold personifierade i många år de norska mediernas självreglering. Han var ordförande i PFU 1994–1996 som representant för Redaktörföreningen och generalsekreterare i Norsk Presseforbund 1996–2013. Hur resonerade han i december 2002 när han omedelbart beslöt sig för att tillsätta en kommission utanför den institutionella pressetiska ramen?

– Jag insåg med en gång att när stämningen är så upphetsad och när det handlar om principiella frågor som berör hela samhället är det viktigt att få fram vad som verkligen har hänt. Utredningar ska brukas med måtta, men vissa ämnen är för stora för att behandla som ett ärende i PFU, svarade Per Edgar Kokkvold när jag träffade honom i Oslo.⁷

Han underströk samtidigt att Tore Tønne tog sitt liv efter att ha fått beskedet om åtal från Ekokrim.

Det viktiga för Kokkvold var sedan att hitta kloka personer som var oavhängiga men kunniga om journalistik och etik. Svein Brurås hade visat att han var grundlig i de två tidigare utredningarna om Hedrum och Orderud. Guri Hjeltnes kände han från *Arbeiderbladets* redaktion på 1990-talet. Och Henrik Syse var en värdefull kraft i PFU.

Jag påminde under intervjun om att en tidigare tongivande norsk medieforskare i etikfrågor, **Odd Raaum**, lite tvetydigt kallat utredningen för en ”brandsläckningsrapport”. Per Edgar Kokkvold svarade att han inte tyckte det var fel att släcka eldsvådor. Människor bör enligt hans mening inte behandlas respektlöst i pressen, även om de utfört klandervärdiga handlingar. Pressetiken ska inte förhindra en granskning, men hjälpa redaktioner att inte skada den som granskas i onödigt stor omfattning, förtydligade han i ett senare mejl.

---

⁷ Intervju 12 februari 2020.

Ny rapport 2019: ”Sa hun virkelig det?”

Tillbaka till vad som hände efter att Sofies berättelse blev känd om VG-reportern som försökte pressa henne till ett citat med udden mot politikern Trond Giske. Flera reportrar från andra medier frågade generalsekretären Elin Floberghagen om inte Norsk Presseforbund skulle tillsätta en oberoende utredning om vad som egentligen hänt. Reportern hade erkänt att han pressat Sofie men förnekat att han fabricerat ett citat. Elin Floberghagen såg ingen större vits i att göra om VG:s utredning, ord stod mot ord. Hon var mer bekymrad över hur utbrett det kunde vara med bristfälligt bemötande av medieovana källor och huruvida det fanns övergripande problem med hur källor citeras.

I slutet av mars 2019 bad hon journalistveteranen **Sven Egil Omdal** att leda en utredning om mediernas användning av källor och pressetiska aspekter av detta. Kildeutvalget (källkommittén) fick sju månader på sig. Omdal har varit ordförande i Journalistforbundet i Norge 1987–1991 och ordförande för PFU 1996–2000. Han skriver varje vecka en mediekolumn i fyra dagstidningar. Med sig i kommittén fick han **Eva Sannum**, PR-konsult, som var en av allmänhetens representanter i PFU under fjorton år, 2004–2018, och **Anki Gerhardsen**, journalist och journalistutbildare i Nordnorge som skriver mediekritiska kolumner i *Aftenposten*, samt **Simen Sætre**, journalist och dokumentärförfattare⁸.

---

⁸ Transparensupplysning: Jag bistod kommittén med visst underlag vad gäller journalistisk citatpraxis i Finland, Danmark och Sverige.

Deras 73-sidiga rapport *”Sa hun virkelig det?” Medienes forhold till kildene* presenterades i början av november 2019 och bygger bland annat på intervjuer med orutinerade källor, erfarna källor, redaktörer, reportrar och PR-konsulter samt på en kvantitativ studie av tio redaktioners källor hösten 2019 (Omdal m fl, 2019).

Kommittén kommer fram till att de erfarna källorna utvecklat allt mer förfinade metoder för att föra fram sina budskap via medierna medan förhållandet mellan redaktioner och orutinerade källor är oklart och osystematiskt. Reglerna för särskild hänsyn till ovana källor föreslås bli mer konkreta. Diskrepansen mellan riktlinjerna för användning av anonyma källor och den faktiska journalistiken är ”oroväckande”.

Kommittén föreslår bland annat att ett tillägg ska införas i Vær Varsom-plakaten som stadgar att påståenden som inte går att dokumentera och påståenden som handlar om en persons karaktärsegenskaper inte bör framföras anonymt. Journalistik som tillåter anonyma personangrepp ”seglar i farliga farvatten” när den som angrips tvingas ”fäktas i blindo”. Dessutom föreslår utredarna, och åtskilliga av dem de intervjuat, att Tønne-rapportens förslag om en ”djävulens advokat” i upphetsade situationer ska lyftas fram på nytt. VG:s sätt att hantera Sofies klagomål styrker behovet av ”ett kallt huvud” anser de.

Kildeutvalget pekar på att praxis vad gäller citat-teknik och citatkontroll varierar inte bara mellan redaktioner utan även inom redaktioner. Olika förhållningssätt existerar sida vida sida på en redaktion – ofta utan att redaktionsledningen reflekterar över

detta. ”Trots Vær Varsom-plakatets bestämmelser finns i praktiken ingen branschstandard på ett så viktigt område som dialogen med källorna”, heter det i utredningens kapitel med slutsatser. Det är inte betryggande att rutinerade och orutinerade reportrar själva måste sätta ribban för ”hur mycket de kan omformulera ett citat”. Själva föreslår utredarna ökad användning av ”indirekta citat”, alltså referat av intervjusvar som troget återger innebörden. Däremot ska som tidigare ”direkta citat återges precist”.

Rapporten fick stor uppmärksamhet. En ingrediens som slogs upp var utredningens intervjuer med utlandskorrespondenter i Norge som berättat att de inte litar på intervjuцитat i norska medier utan alltid kontrollerar dem med dem som intervjuats. Mottagandet var övervägande positivt och rapporten skickades ut till medlemsorganisationerna för journalister, redaktörer och medieföretag för att remissbehandlas. Processen har blivit fördröjd på grund av coronapandemin. Svaren ska nu lämnas senast 30 september och först därefter kan de konkreta ändringsförslagen till Vær Varsom-plakatet behandlas av Norsk Presseforbunds styrelse.

Under våren 2020 fick rapportens korta avsnitt om metoo kritik av två medieforskare. I sin nya bok *Giske-saken, med underrubriken och hur vi får #metoo tillbaka på spåret*, anklagade de utredarna för felaktig historieskrivning genom att framhäva de utpekade männens perspektiv och bortse från de anonyma kvinnornas situation (Sletteland & Skare Orgeret, 2020). Sven Egil Omdal replikerade att utredningens uppdrag inte var att granska metoo-journalistiken utan hela

spektrat av förbindelser mellan journalister och källor. Där utgör anonyma källor en liten del och metoo-journalistiken en ännu mindre.

Elin Floberghagen, generalsekreterare i NP 2019

I förordet till kildeutvalgets rapport beskrivs en scen på norska Journalistförbundets kongress våren 2019. Det är festmiddag men en av gästerna får nästan ingen möjlighet att njuta av maten på grund av alla intervjufrågor som ställs om VG:s behandling av Sofie. Detta är nämligen samma kväll som VG kallat till presskonferens om sin egen utredning och alla vill höra gästens reaktion, Elin Floberghagens reaktion.

Vad var det som fick dig att till slut gå in för en bred granskning av förhållandet till källorna undrar jag när vi ses⁹ på Norsk Presseforbunds kontor i Oslo.

– Det var när jag insåg att Sofie trodde att det hon varit med om var normalt, att det var så medierna arbetade. Det blev ett uppvaknande för mig, detta har vi inte pratat tillräckligt om tidigare, svarade hon.

Elin Floberghagen har varit generalsekreterare i Norsk Presseforbund sedan 2017. Dessförinnan var hon journalist, vice ordförande och ordförande i norska Journalistförbundet 2003–2013 och vd för Fagpressen, en av medlemsorganisationerna i Norsk Presseforbund, 2013–2016. Hon satt i styrelsen för NP 2003–2016, först för fackförbundet och sedan för fackpressen.

När hon väl bestämt sig för en utredning gick hon till arkivet och tog fram de tidigare rapporterna för att få

---

⁹ 12 februari 2020.

inspiration och vägledning. Särskilt Tønne-rapporten som hon tyckte var osedvanligt bra, skriven av de duktigaste utredarna, och vars förslag nu aktualiserats. Hon kom fram till att kommitténs ledare måste vara en erfaren person, högt respekterad inom branschen.

Elin Floberghagen berättade att hon diskuterat vilka problem som borde undersökas med Sven Egil Omdal, hon hade haft honom till bordet på Norsk Journalistlags festmiddag kvällen när VG presenterade sin egen internundersökning. Han blev den givne ordföranden, kompletterad av personer med olika bakgrund men med god kunskap om journalistik och medier.

Kritiken mot VG:s sätt att behandla Sofie var stark. Fanns det något inslag av ”brandsläckning” i beslutet om en utredning frågade jag. Nej, snarare tvärtom, vi ville ju ha igång en diskussion om dessa frågor, svarade Elin Floberghagen. Och det lyckades vi med.

Norge: Vad utmärker en lyckad utredning?

Vilka för- och nackdelar finns det med externa utredningar av pressetiska problem? Vilka effekter kan man se? Jag har ställt frågorna till tre personer som beställt rapporter och till två personer som utfört dem¹⁰.

Beställarna

OLAV NJAASTAD beställde som ordförande i norska journalistförbundet den första undersökningen om händelserna i Hedrum 1999 och ingick i styrelsen för

---

¹⁰ Intervjuerna i Oslo 12/2 2020 med de tre beställarna har senare kompletterats med mejlfrågor och mejlsvår till alla fem.

Norsk Presseforbund när den ställde sig bakom Per Edgar Kokkvolds beställning av Tønne-rapporten 2002. Han anser att Hedrum-rapporten bidrog till att klarlägga konfliktlinjerna mellan lokalbefolkningen och journalisterna i det lilla lokalsamhället som översvämmades av nyhetshungriga journalister.

Rapporten var konkret, inte moraliserande och skickligt utförd av kunniga forskare. Med den som utgångspunkt var det möjligt att diskutera vad som var pressetiskt rimligt och vad som innebar ett övertramp. Risken man tar med en utredning är om den blir dåligt utförd, då kan den bidra till konflikter i stället för att hjälpa till att lösa dem.

En viktig aspekt är att allmänheten uppfattar beställaren och utredningen som legitim. En intern utredning har det svårare med trovärdigheten. Även om utredarna skulle ha hög integritet så är det så mycket som står på spel, så mycket egenintresse i potten, att det blir svårt för allmänheten att känna tilltro till resultaten. Medan en oberoende utredning som branschen står bakom otvetydigt höjer trovärdigheten för hela branschen.

– Hedrum-rapporten innebar en väsentlig utvidgning av det pressetiska rummet. Tønne-rapporten förordade användningen av en ”djävulens advokat” och bidrog till att metoden med *line-by-line*-genomgångar spreds. Här på NRK har vi till exempel en särskild ”etikredaktör” som rådgivare, svarade Olav Njaastad.

PER EDGAR KOKKVOLD, som 2002 snabbt tog initiativ till en självständig utredning av rapporteringen som föregick Tore Tønnes självmord, ser inga nack-

delar med att använda utredningar. All kunskap är värdefull, det avgörande är hur den används. De ska bara inte användas för ofta, de ska reserveras för stora och viktiga frågor som är svåra för det vanliga systemet att hantera. Han ansåg att utredningarna hade förbättrat och uppdaterat det pressetiska regelverket och lett till en bättre journalistik:

– Jag är ganska säker på att lärdomarna från Tønnesaken praktiserats efteråt på redaktionerna när man har haft saker som kunnat ända med förskräckelse eller självmord.

Han betonade att pressetiken inte ska skydda det som behöver granskas, men hjälpa redaktionerna att inte orsaka onödigt lidande för dem som står i fokus för en granskning.

ELIN FLOBERGHAGEN beställde våren 2019 som nämnts utredningen av journalisternas förhållande till sina källor, särskilt till ovana källor, människor som inte är vana vid att umgås med medier. Det var ett sätt att lyfta diskussionen från de enskilda fall som tas upp i PFU, om att folk känner sig felciterade, till att greppa de stora perspektiven.

Elin Floberghagen såg många fördelar med en utredning. Problemet och det som ska utredas, mandatet, definieras i förhållande till det pressetiska regelverket. Kloka människor får mer tid än vanligt för att grundligt utreda en problemställning. Deras arbete finns kvar och kan utnyttjas även framöver.

Men hon såg också begränsningar. Utredningar bör inte överanvändas, utan enbart nyttjas för stora frågor som berör många medier. Vidare är det inte bra om en

debatt avslutas med en utredning, resultaten måste ut på diskussion efteråt. Och en utredning är bara det – en utredning. Den är inte slutsatser och beslut och bör heller inte betraktas så.

Utredarna

SVEIN BRURÅS är professor i journalistik vid Högskolan i Volda och expert på medieetik och mediernas självsanering. 1999 arbetade han vid Universitetet i Bergen när han ombads att med en kollega utreda vad som stämde i kritiken mot journalisternas framfart i lilla Hedrum. 2002 inledde han utredningen av rapporteringen om ett trippelmord i Orderud. Året därpå blev han en av tre akademiker som granskade pressens bevakning av Tore Tønne veckorna före dennes självmord.

Jag frågade i ett mejl hur han såg på utredningar som verktyg för att släcka mediekritiska bränder (med Odd Raaums uttryck) och han svarade att uttrycket är träffande. När ilskan mot medierna övergår i raseri, som i Hedrum och efter Tønnes självmord, får ”pressen och dess organisationer behov av att visa att de tar kritiken på allvar, att de gör något, att de är villiga att underkasta sig en granskning och att de är villiga att ändra sin praxis”. Men PR-aspekten är inte den enda, det finns också ett ärligt uppsåt att se om journalistiken och de etiska reglerna kan förbättras, framhöll han.

En fördel med externa utredare är att trovärdigheten för granskningen stärks hos allmänhet och politiker jämfört med en intern. Men en nackdel är att externa utredare kan ha lägre legitimitet inåt i pressen. *Dagbladet*, som fick mest kritik i Tønne-rapporten,

accepterade till exempel aldrig helt att det var en extern utredning och inte PFU som värderade deras arbete, påpekade Svein Brurås. Utredarna måste både ha en akademisk och en journalistisk bakgrund.

På min fråga om utredningarnas effekter svarade han att Hedrum-fallet bidrog till att en ny grundläggande princip slogs fast – insamlingsfasen ingår i den institutionaliserade pressetiken. Och sedan dess har sådana anmälningar ökat och blivit viktigare i PFU. Situationen i Hedrum har inte upprepats och nyhetsmedierna har anammat rapportens förslag om att använda ”omvägar” och ombud för att få kontakt med drabbade och berörda.

Tønne-utredningens betydelse är svårare att sätta fingret på, skriver Svein Brurås, men urskiljer ändå två effekter. För det första en allmän förståelse för att granskningar inte ska dämpas och bli tandlösa och för det andra en insikt om betydelsen av precisa faktauppgifter och reella möjligheter för den som granskas att svara på allvarliga anklagelser.

SVEN EGIL OMDAL blev ordförande i norska Journalistförbundet för 33 år sedan och har varit en distinkt och självständig röst i den norska mediedebatten sedan dess. Han var ordförande för Kildeutvalget (källkommittén) och tror att det finns goda möjligheter för att åtskilliga av gruppens förslag till preciseringar av Vær Varsom-plakatet blir antagna. Han har besökt ett stort antal redaktioner och fackklubbar på deras begäran och fler står i kö när coronabegränsningarna hävs. Återgivandet av citat och behandlingen

av oerfarna källor kommer att förbättras både hoppas och tror han.

Vad bör man tänka på när man tillsätter en extern utredning, var en av mina frågor. Det gäller att se till att både utredarna och rapporten har legitimitet såväl inåt som utåt, svarade Sven Egil Omdal. Inåt i branschen finns invändningen att utredarna inte vet hur medier arbetar. Och utåt bland allmänheten finns reaktionen att ”det er bukken som passer havresekken” (att sätta bocken till trädgårdsmästare på svenska), det vill säga en helt olämplig ordning. Vad gäller Kildeutvalget verkar Norsk Presseforbund ha träffat rätt, skrev utvalgets ordförande: ”Vi har inte fått kritik för att vi inte förstår medierna och inte heller för att vi är ett redskap för medierna.”

Vad gäller Tønne-rapporten svarade Sven Egil Omdal bland annat att händelsen lever vidare som ett begrepp på redaktionerna, man kan mötas av förmaningar om försiktighet när maktpersoner granskas, men han betvivlade att själva rapporten används längre. Däremot har Kildeutvalget plockat upp Tønne-utredningens förslag om ”ett kallt huvud” som ställer kritiska frågor om omfattning och inriktning när enskilda personer pressas eftersom ”många redaktioner saknar rutiner för en sådan ordning”.

Frågorna till Aftonbladet 2020

I slutfasen av arbetet med detta kapitel mejlade jag fem frågor till *Aftonbladets* ledning, till Lena K Samuelsson, publisher, Lena Mellin, ställföreträdande ansvarig ut-

givare och Eric Rosén, biträdande redaktör. Frågorna handlade om vilka lärdomar man dragit av sin publicering om Benny Fredriksson och dess efterspel, om något gick snett under researchen och/eller publiceringen, varför facketts klubbordförande på Kulturhuset Stadsteatern inte intervjuades, hur många av källorna till artikeln man hade talat med och inte enbart läst texter av och slutligen hur man ställde sig till utredningar av den typ Norsk Presseforbund ibland använder?

Svaret var samlat, inte uppdelat fråga för fråga, skrivet i vi-form och förmedlat av Eric Rosén. Vad gäller lärdomar så hänvisar ledningen till organisationsförändringar, nya funktioner och nya personer, ”en i stora delar helt annan ledning” än när publiceringarna gjordes. ”Strukturerna kring utgivarskap, redaktionella riktlinjer och tydlighet i beslutsgången” har setts över och ”den pressetiska kunskapen” har spridits inom redaktionen. Inte för att sådana saknades tidigare utan för att den nuvarande ledningen velat ”förstärka organisationen som helhet”.

På de konkreta frågorna om eventuella problem med research och publicering, ingen intervju med fackklubbens ordförande och kontrollen av källorna svarar ledningen att synpunkter på publiceringarna framförts i korrespondensen med PO/PON, i Lena K Samuelssons kolumner och i de intervjusvar hon lämnat i andra sammanhang. ”Vi har inte mer att tillägga.”

Det fylligaste svaret lämnas på frågan om de norska utredningarna var något att pröva även i Sverige, jag hade särskilt nämnt den som gjordes efter Tore Tønnes självmord. Här är svaret från *Aftonbladets* ledning i sin helhet:

Vad gäller oberoende utredningar som en del av det pressetiska systemet så finns kanske tillfällena då den typen av utredningar skulle kunna tillföra något, men i huvudsak menar vi att det pressetiska systemet i Sverige är välfungerande i dag. Något vi också betonade i samband med att Aftonbladet klandrades i det här fallet.

Generellt kan man säga att de svenska medierna tar klander från nuvarande Mediernas Etiknämnd (tidigare PON) på stort allvar. Systemet har också förnyats för att omfatta också till exempel textpubliceringar på tv- och radiokanalernas sajter, vilket visar att det finns en anpassning till nya förhållanden i mediebranschen.

Det är också svårt att dra slutsatsen att publiceringarna under den så kallade metoo-hösten, och den efterföljande pressetiska hanteringen, skulle visa på behovet av ett förändrat pressetiskt system i Sverige.

Frågorna till Åsa Linderborg 2020

Efter Benny Fredrikssons självmord slogs Åsa Linderborg av insikten att hon själv gjort det hon kritiserat andra för. Hon hade ryckts med i ”en hysteri” som ställt pressetik och rättssäkerhet åt sidan och själv formulerat anklagelser utan sans och balans, ”jag blev min egen empiri”. I intervjuer som hon ställde upp i hänvisade hon till en självprövande text hon skrivit för en norsk antologi.

Jag blev intresserad av att läsa denna text men hittade ingen norsk bok som stämde. Jag mejlade i höstas till Åsa Linderborg och frågade om titel och förlag och fick snabbt svar. Jag skaffade boken, läste hennes kapitel, och förstod ingenting. Detta var ingen

självrövning av hennes egen empiri utan handlade främst om att det var fel att betrakta kvinnor utslutande som offer utan egen handlingskraft. Kapitlet var troligen författat innan Benny Fredriksson tog sitt liv. Hon skrev i boken att hon själv deltagit i en granskning av Benny Fredriksson:

Ett femtitall kvinner og selv menn bar vitnesbyrd om en sjeldent ubehøvlet og manipulativ maktutøver. Som journalist skal man forholde seg nøytral, men jeg innså raskt at mannen ikke var skikket for jobben sin. Da han ble tvunget til å gå av, følte jeg at rettferdigheten skjedde fyllest [kände jag att rättvisa skipades]. (Linderborg, 2018, s. 185)

Det visade sig när jag åter kontaktade Åsa Linderborg att det funnits ytterligare en norsk antologi som hon skulle ha medverkat i. Men någon gång efter Benny Fredrikssons död hade hon återkallat sitt kapitel från förlaget. Istället skulle hon använda materialet om självprövningen i en ny bok på svenska¹¹.

Jag har mejlat avslutande frågor även till Åsa Linderborg. Om lärdomar hon dragit, om det var en ”gedigen granskning” som gjordes av Benny Fredriksson, om den norska utredningsmodellen är värd att pröva och om ”empirin”. Hennes svar ledde till följdfrågor som ledde till nya svar. Ett stort material som jag sammanfattar här, förutom frågan om ”empirin” som jag citerar i sin helhet med ett litet tillägg från svaret på en följdfråga.

---

¹¹ Boken heter ”Året med tretton månader”, en dagbok från hösten 2017 till hösten 2018, och beräknas utkomma i slutet av augusti 2020.

Lärdomarna beskrivs som omfattande, den kommande boken handlar till stor del om dem. Benny Fredriksson behövde granskas, ”men vi borde ha gjort det på ett annat sätt”. I jämförelse med andra texter om andra personer i andra tidningar ”var den här granskningen ’gedigen’” om än inte ”oproblematiske”.

Åsa Linderborg svarar på mina följdfrågor att hon inte vet varför den lokale klubbordföranden inte intervjuades eller huruvida källornas berättelser kontrollerades före publicering. Hon bedömde själv de fem personer hon talat med som trovärdiga. På frågan om den norska utredningsmodellen bör provas i Sverige var svaret kort: ”Ja!”

Slutligen empirin, varför blev du din egen empiri Åsa Linderborg? Här är hennes svar:

Naturligtvis blev jag min egen empiri. Jag tycker att jag är en intressant person i hela den här metoo-historien. Jag var den förste och väldigt länge den enda opinionsbildaren som ifrågasätter metoo ur ett pressetiskt perspektiv. Jag lyfte redan i min första text den 20 oktober 2017 att metoo-maximen ”alla har rätt till sin historia” undergräver rättssäkerheten. I januari började jag även problematisera metoo ideologiskt; enligt metoo finns det bara två speljäser, förövaren och offret, har verkligen kvinnor aldrig ett ansvar, ett handlingsutrymme etc? Däremellan granskar Aftonbladet Benny Fredriksson – och då är jag plötsligt en annan sorts intellektuell.

Utan att försvara mig, för det kan jag och vill jag inte, måste jag ändå påminna om vad Aftonbladet just hade gått igenom: Virtanen skakade tidningen i grunden; ledningen stod handfallen av olika skäl; konkurrenterna

jagade oss i jakten på marknadsandelar; fem kvinnor (däribland jag) handplockades att göra om Dokumentet från 1978 och det blev totalt kaos; folk sa upp sig ... etc.

Det var så psykologiskt skönt att Aftonbladet kom med en egen grej, att nyheten om oss plötsligt handlade om journalistik och inte om en räcka illa hanterade kriser. När jag satte mig och skrev min första text om Benny Fredriksson var jag så in i helvete frustrerad över så mycket. Det tog jag ut i den texten. Jag skrev att Benny Fredriksson bedrev ett ”skräckregemente”, vilket är otroligt osakligt och hårt, när det verkliga skräckregementet var metoo-journalistiken, där alla regler åsidosattes och folk inte vågade säga emot, varken internt i mediehusen eller i offentligheten.

Jag hoppas ju att vi någon dag ska kunna prata om det som hände då, men de flesta som ansvarade för den journalistiken, skribenter och publicister, chefer och reportrar, sitter ju kvar på sina positioner, ovilliga att diskutera sitt eget ansvar. Alla är rädda om sina jobb. Maten tystar mun.

Jag har säkert en massa slagg kvar att bearbeta, men det har varit väldigt lärorikt och jag hoppas att fler vågar göra samma sak, ställa sig frågorna: Vad hände egentligen 2017–2018 och vad hände med mig när jag plötsligt blev en i drevet? Vad har jag gjort mot andra människor i min yrkesroll och vem är jag? I den goda sakens namn – jämställdheten – förvandlades journalister till aktivister. Hur kan vi vara så säkra på att det aldrig kommer hända igen, i tider som kommer bli än mer uppiskade och svart-vita?

Jag är en av få journalister som både deltagit i och varit utsatt för ett drev, jag önskar att inte hade erfarenhet av varken det ena eller det andra, men nu har jag det och då har jag valt att försöka gå in den smärtan istället för att fly.

Alla journalister måste ju vara kritiska till sin bransch, men jag tappade förtroendet helt och hållet hösten 2017. Det är först nu som jag börjar hämta mig.

Jag undrade i en följdfråga om den frustrerade kolumnen gick rakt ut på nätet utan att först läsas av någon annan? Svaret blev att den publicerades via nattredaktionen och därmed även ansvarig utgivare.

Tillsätt en norsk utredning i Sverige

Både i Norge och i Sverige svepte metoo 2017 in med stor kraft och tvingade samhället att förhålla sig till strukturella problem, som länge varit kända men inte exponerade så fullständigt och så tydligt. I Norge publicerades under de första månaderna branschvisa upprop med underskrifter av fler än 10 000 kvinnor (Slette-land & Skare Orgeret, 2019). I Sverige hade uppropen från ett 50-tal branscher samlat fler än 70 000 underskrifter i början av december 2017 (Eriksson & Torén Björling, 2017). Men mediernas insatser stannade inte vid detta.

I Norge öppnade en kort nyhetsartikel om sex sekunders dans för en bred offentlig debatt om mediernas förhållande till sina källor, särskilt de nya källor som aldrig mött en nyhetsjägare eller nyhetsförhandlare tidigare. Debatten påminde återigen om behovet av en kall hjärna på en kokande redaktion. Den kom att beröra både pressen mot anklagade trakasserare och trycket mot dem som varslar anonymt. En utredning tillsattes med lärdomar från tidigare initiativ, särskilt den som gjordes efter en omskriven

persons självmord. Erfarenheterna är nyanserade och återges i detta kapitel.

I Sverige bidrog *Aftonbladets* rapportering om Benny Fredriksson till hans tragiska självmord. Vinden vände, självrannsakan hyllades och lärdomar skulle dras. Men hur söker man lärdom om det som hänt om man inte vet riktigt vad det var som hände? Vilka kontroller brast? Vad betydde trycket från uppörda aktivister som äntligen blev lyssnade till och vad betydde pressen från konkurrenterna? Hur fungerade kontrollerna på andra redaktioner?

Publiceringarna om Benny Fredriksson i andra medier de där dygnet i december 2017 har jag inte gått in på här, men de hör naturligtvis hemma i en större granskning av mekanismerna i olika led. Nog hände det att man skrev för att hålla grytan kokande även om man inte hade något nytt att komma med, som en norsk redaktör uttryckte sig. Hur var det med tillgången på kalla hjärnor i dessa heta diskussioner?

En av erfarenheterna från Norge är att en rejäl utredning med efterföljande diskussion kan bidra till att lösa upp konflikter och öka tilltron till medierna. För den kritiserade organisationen är det dessutom värdefullt att se hur liknande problem hanterats på andra redaktioner.

Det händer att utredningar används för att antingen släcka bränder, flytta fokus eller begrava konflikter och problem. Det är inte en sådan funktion jag föreslår. Det som behövs är en analys och förståelse av vad som hände på *Aftonbladet* och andra redaktioner hösten 2017. Jag hoppas att fler än Åsa Linderborg tycker det är viktigt.

För att förändring ska vara möjlig krävs kunskap om vad som skett. Misstag ska inte behöva upprepas.

Referenser

- Aas Olsen, Trygve (2003, 27 januari). – Dagbladet bør granske VG. *Journalisten*. Hämtad från <https://journalisten.no/dagbladet-bor-granske-vg/235915>
- Brurås, Svein, Hjeltnes, Guri & Syse, Henrik (2003). *3 uker i desember. En kritisk gjennomgang av medienes rolle i den såkalte Tønne-saken*. Oslo: Norsk Presseforbund. Hämtad från http://presse.no/wp-content/uploads/2014/11/3_uker_i_desember.pdf
- Brurås, Svein & Røssland, Lars Arve (2005). *Full skjæring [Total konfrontation]. Drapssaken, nyhetsjakten og menneskene bak nyhetene*, andra upplagan (första upplagan 2000). Publikation nr. 60. Bergen: Institutt for informasjons- og medievitenskap, Universitetet i Bergen.
- Ekman, Malin (2019, 16 mars). Aftonbladets publisher: Jag läste inte Åsa Linderborgs text. *Svenska Dagbladet*. Hämtad från <https://www.svd.se/aftonbladets-publisher-jag-laste-inte-linderborgs-text>
- Eriksson, Karin & Torén Björling, Sanna (2017, 3 december). Därför sköljer #metoo-vågen in över Sverige. *Dagens Nyheter*. Hämtad från <https://www.dn.se/arkiv/nyheter/darfor-skoljer-metoo-vagen-in-over-sverige/>
- Fredø, Tobias (2017, 19 november). – Mediene skal ikke være en gapestock. *Kampanje*. Hämtad från <https://kampanje.com/medier/2017/11/--mediene-skal-ikke-vaere-en-gapestokk/>
- Helle, Lars, Bentzrud, Inger & Raaum, Peter (2003). Rapport fra den interne gruppa som har gått gjennom Dagbladets dekning av Tønne-saken. *Dagbladet*.

- Hämtad från <https://www.dagbladet.no/nyheter/dagbladet-brot-ikke-egne-regler/65865135>
- Helle, Halvard & Strømme, Vidar (red.) (2016). *Kommentarutgave til Vær Varsom-plakaten*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Kokkvold, Per Edgar (2013). Direktesendt presseetikk i web-tv. I Torbjörn von Krogh (red.) *Vad händer med medieetiken?* (s. 119–129). Stockholm: Institutet för mediestudier.
- von Krogh, Torbjörn (2019). *Allmänhetens Pressombudsman 50 år*. Stockholm: Allmänhetens Pressombudsman. Hämtad från <https://medieombudsmannen.se/wp-content/uploads/2019/10/PO-50-historia-digital.pdf>
- Linderborg, Åsa (2017, 31 oktober). Thomas Mattsson förspiller mediernas gyllene tillfälle. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/5mM16/thomas-mattsson-forspiller-mediernas-gyllene-tillfalle>
- Linderborg, Åsa (2018, 25 mars). En strålkastare rätt in i svenska mediasjälens. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/1kdP2q/en-stralkastare-ratt-in-i-svenska-mediesjalen>
- Linderborg, Åsa (2018). Alle revolusjoner er fortellinger. I Helena Brodtkorb (red.) *Det skjer nå. Fortellinger fra en feministisk revolusjon*. Oslo: Kagge.
- Njie, Haddy (2019). *Dagbok. 13. desember – 13. Februar*. Oslo: Gyldendal.
- NTB (2002, 23 december). ”Uverdige av NHO-presidenten”. NRK. Hämtad från <https://www.nrk.no/norge/--uverdig-av-nho-presidenten-1.508255>

- Omdal, Sven Egil, Gerhardsen, Anki, Sannum, Eva & Sætre, Simon (2019). "Sa hun virkelig det?" *Medienes forhold til kildene*. Kildeutvalgets rapport. Oslo: Norsk Presseforbund. Hämtad från https://presse.no/wp-content/uploads/2019/11/Kildeutvalgets-rapport_291019-002.pdf
- PFU (2019). Sofie mot Verdens Gang. PFU-sak 099/19. PFU. Hämtad från <https://presse.no/pfu-sak/099-19/PON>
- PON (2019). Aftonbladet fälls för publicering om Stadsteaterns förre chef. Pressens Opinionsnämnd, exp. nr. 12/2019, dnr. 18176. Hämtad från <https://medieombudsmannen.se/fallningar/aftonbladet-falls-for-publicering-om-stadsteaterns-forre-chef/>
- Rapp, Johanna (2019, 11 juli). Åsa Linderborg blir senior reporter på Aftonbladet. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/nyheter/a/WbanrK/asa-linderborg-blir-senior-reporter-pa-aftonbladet>
- Rössland, Lars Arve, Brurås, Svein & Østbye, Helge (2006). *Morderjakt og mediemakt. Journalistisk metode, sjanger og etikk i deknningen av Orderud-saken*. Oslo: Cappellen Akademisk Forlag.
- Samuelsson, Lena K (2019, 11 mars). Aftonbladet har gjort fel. *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/nyheter/kolumnister/a/BJAkbe/aftonbladet-har-gjort-fel>
- Silvola, Nils Martin (2019, 8 november). TV 2 retter og beklager i flere saker om Trond Giske. *Journalisten*. Hämtad från <https://journalisten.no/elin-sorsdahl-karianne-solbraekke-svarte-natta/tv-2-retter-og-beklager-i-flere-saker-om-trond-giske/385633>

- Sletteland, Anja & Skare Orgeret, Kristin (2020). *Giskesaken. Og hvordan vi får #metoo tilbake på sporet*. Oslo: Forlaget Manifest.
- Skare Orgeret, Kristin (2019). Profesjonsdilemmaer i den norske #metoo-dekningen. *Norsk Medietidsskrift*, 106(3), 1-16. Hämtad från [https://www.idunn.no/nmt/2019/03/profesjonsdilemmaer i den norske metoo-dekningen](https://www.idunn.no/nmt/2019/03/profesjonsdilemmaer-i-den-norske-metoo-dekningen)
- VG (2019, 27 mars). Evaluering av VGs dekning av Trond Giske-videoen. VG. Hämtad från <https://journalisten.no/files/2019/03/31/vg-2019-evalueringsrapport.pdf>
- Weyler, Svante (2019, 4 april). Hur fel får en kulturchef ha? *Aftonbladet*. Hämtad från <https://www.aftonbladet.se/kultur/a/jd0Awz/hur-fel-far-en-kulturchef-ha>